

Цитування:

Рудніцька О. О. Вплив історичних подій на формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2020. № 4. С. 51-55.

Rudnitska O. (2020). The influence of historical events on the formation of Roma culture in the context of the socio-cultural space of Ukraine in the XXI century. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 51-55 [in Ukrainian].

*Рудніцька Олександра Олександрівна,
старший викладач кафедри режисури та
акторської майстерності,
здобувач ступеня доктора філософії
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6654-6717>
oleksandrarudnitska@gmail.com*

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ РОМСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ XXI СТОЛІТТЯ

Мета роботи: визначити та дослідити взаємозв'язок та взаємовплив історичних подій (Російська революція 1917 року та її наслідки; Друга світова війна (1939–1945); антиромська політика нацизму та Холокост; розпад СРСР) на формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні історичного, соціокультурного методів для виявлення історичної правди в становленні ромської культури в різні хронологічні періоди. **Наукова новизна** полягає у тому, що уперше в хронологічній послідовності досліджується взаємозв'язок та взаємовплив історичних подій XX століття (Російська революція 1917 року та її наслідки; Друга світова війна (1939–1945); антиромська політика нацизму та Холокост; розпад СРСР) на розвиток та формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття, визначається походження, формування, сучасний стан та вплив ромського мистецтва на розвиток української культури XXI ст. **Висновки.** Історичні події, від найдавніших до сьогодення, у тому числі, Російська революція 1917 року та її наслідки, Друга світова війна (1939–1945), антиромська політика нацизму, Холокост, розпад СРСР, мали взаємозв'язок та визначальний вплив на формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття. Перший Голодомор став мотивом для зміцнення української національної свідомості, осілості ромів на території України та об'єднання спільних зусиль українців щодо опору радянській владі. Під час Другої світової війни роми не втрачали свого оптимізму та жаги до творчості, підіймали бойовий дух військових піснями, танцями та самодіяльними фронтowymi концертами. Підкреслено, що у каральних акціях нацистського окупаційного режиму в Україні було знищено значну кількість ромів. У середині XX століття в СРСР не вийшла жодна книга ромською мовою (ні художня, ні наукова), були закриті ромські школи. Розвиток ромської культури мав формальний характер. Після розпаду СРСР ромські митці змогли вільно гастролювати з концертами по світу та інтегрувати свою культуру, без жодних побоювань утиску своєї творчої діяльності, продовжуючи свій розвиток в соціокультурному просторі України XXI століття.

Ключові слова: ромська культура, історія ромів, роми України, історичні події, серви, руська рома, ловарі, інтеграція ромської культури, мега-група «дом», соціокультурний простір України XXI століття.

Rudnitska Olexandra, Senior Lecturer, Department of Directing and Acting, Ph.D. Candidate, Department of Cultural Studies, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Sociocultural

The influence of historical events on the formation of Roma culture in the context of the socio-cultural space of Ukraine in the XXI century

The purpose of the article is to determine and explore the relationship and interaction of historical events (Russian Revolution of 1917 and its consequences; World War II (1939-1945); anti-Roma policy of Nazism and the Holocaust; the collapse of the USSR) on the formation of Roma culture in the context of socio-cultural space of Ukraine XXI century. **The methodology** is based on the use of historical, socio-cultural methods to reveal the historical truth in the formation of Roma culture in different chronological periods. **The scientific novelty** is that for the first time in chronological order the relationship and interaction of historical events of the XX century (the Russian Revolution of 1917 and its consequences; World War II (1939-1945); anti-Roma policy of Nazism and the Holocaust; the collapse of the USSR) and the formation of Roma culture in the context of the socio-cultural space of Ukraine in the XXI century, determines the origin, formation, current state, and influence of Roma art on the development of Ukrainian culture of

the XXI century. **Conclusions.** Historical events, from ancient times to the present, including the Russian Revolution of 1917 and its consequences, World War II (1939-1945), anti-Roma policies of Nazism, the Holocaust, the collapse of the USSR, had a relationship and decisive influence on the formation of Roma culture in the context of the socio-cultural space of Ukraine of the XXI century. The first Holodomor became a motive for strengthening the Ukrainian national consciousness, the settlement of Roma on the territory of Ukraine, and uniting the joint efforts of Ukrainians to resist the Soviet government. During the Second World War, the Roma did not lose their optimism and thirst for creativity, raised the fighting spirit with military songs, dances, and amateur front-line concerts. It was emphasized that a significant number of Roma were killed in the punitive actions of the Nazi occupation regime in Ukraine. In the middle of the twentieth century, no book in the Romani language (neither artistic nor scientific) was published in the USSR, and Romani schools were closed. The development of Roma culture was formal. After the collapse of the USSR, Roma artists were able to tour freely around the world and integrate their culture without any fear of oppression of their creative activities, continuing their development in the socio-cultural space of Ukraine in the XXI century.

Key words: Roma culture, history of Roma, Roma of Ukraine, historical events, servu, Ruska Roma, lovari, integration of Roma culture, mega-group "dom", socio-cultural space of Ukraine of the XXI century.

Актуальність теми дослідження. Вивчення історії ромів, їхньої культури й побуту та соціального стану не належить до питань, що цікавлять велику кількість дослідників. Зазвичай історичні розвідки спираються на численні згадки представників ромської національності про життя й побут предків. Спроби наукових досліджень цих питань виходять на новий рівень досліджень наприкінці XIX – початку XX століть. Це зумовлено розвитком теорії культури і формуванням більш сучасних методів наукового пізнання. Проте, аналітичні розвідки щодо соціокультурної інтеграції ромів в українську культуру будуть вельми корисними для вивчення культурологічного коду української нації, осягнення її культурних надбань. Дослідження сприятиме вивченню цієї проблеми в хронологічному розрізі. Для опрацювання європейського сегменту зосередимось на дослідженні мега-групи «дом».

Аналіз досліджень і публікацій. Протягом XIX – XX століть дослідженню ромів приділяли увагу науковці А. Потт, Ф. Міклошіч, Е. Хорватова, Л. Мруз, Е. Марушіакова та інші. Багато публікацій, які присвячені дослідженню ромської мови та фольклору. Дослідниками зроблено спробу систематизувати етнографічні дані про ромів. У них можна простежити розселення і формування ромських груп в Європі та визначити орієнтовний шлях їхньої міграції з Індії.

В Україні дослідження культури та історії ромів почалось з початку XX століття. Найбільш визначними науковцями-ромознавцями є: О. П. Баранніков, Н. Ф. Бугай, В. Іващенко, Г. М. Цветков, Н.Г. Деметр, Н. О. Зіневич, М. В. Бессонов, В. Пап, Е. Пап та ін.

Мета дослідження – визначити та дослідити взаємозв'язок та взаємовплив історичних подій (Російська революція 1917 року; Друга світова війна (1939–1945);

антиромська політика нацизму та Холокост; розпад СРСР) на формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття.

Визначена мета передбачає виконання завдань, які полягають у тому, щоб на основі існуючих напрацювань дослідників-ромознавців щодо розгляду історичних, наукових, етнографічних аспектів піднятої проблеми дослідити питання щодо розселення і формування ромських груп в Європі, визначити орієнтовний шлях їхньої міграції з Індії. Показати, що серед ромів колишнього СРСР українські роми, як найдавніші переселенці, встигли злитись з українським народом, його традиціями, культурою, не вести кочівний спосіб життя, при цьому зберегти свої національні особливості. Зауважити, що будь-які випробування лише зміцнювали ромів та їх культуру.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших збірників наукових праць був вісник «Journal of the Gypsy Lore Society» 1888–1982 рр., створений товариством ромських лорів у Великобританії. У ньому вперше було зібрано наукові праці дослідників-ромознавців, що писали про історію походження ромів, їхню культуру, мову. У матеріалах, сконцентрованих в одному науковому виданні, було акцентовано увагу на особливостях ромської культури, висунуто версії походження ромів. Майже через 100 років, у 1989 році, штаб-квартиру «The Gypsy Lore Society» було перенесено у США, де вона працює й досі, проводячи дослідження соціокультурної інтеграції ромів у світ [6].

Товариство ромських лорів включає різні громади, до яких належать нащадки мігрантів з індійського субконтиненту, що входять у три світові мега-групи ромів: «дом» (європейці-роми), «лом» (вірмени-роми) та «ром» (роми Близького Сходу та деяких країн Азії).

Першим письмовим свідченням про ромів «дом» є «Життя святого Георгія Афонського» (праця – 1100 р., яка описує події

1054 р.) [7]. Більш часті згадки про ромів, що збереглися в літописах різних країн Європи, з'являються в основному з XIV століття, коли ромські групи розселяються країнами Європи. Як правило, у працях лише опис зовнішності ромів, особливості поведінки, характеристика стосунків із іншими громадянами, у певних ранніх публікаціях наводяться окремі фрази ромською мовою. Важливою віхою, що поклала початок науковому вивченню європейських ромів, стали роботи німецьких учених Г. М. Грелльмана, Й. Рюдігера (публікації XVIII ст.), що довели індійське походження ромів [там само].

Один із перших українських науковців-ромознавців Олександр Баранніков у своїй праці «The Gypsy Dialects of the Ukraina» зазначає, що «незалежно від політично-адміністративних меж Радянської України, українські цигани живуть скрізь, де живуть українці, і навіть заходять трохи далі на північ» [1, 5]. Як йдеться у праці О. Бараннікова «Українські цигани» (1931), українські роми називають себе «українськими» або «малоруськими», російські роми називають українських «серви» (власне така назва однієї з груп існує й досі) або ж «хохли», українські роми російських називають «польськими» або «німецькими». Варто зазначити, що російські роми довгий час, самі себе так і називали [1, 5]. Як вказує дослідник, українські роми настільки інтегрували в український устрій, що їх неможливо було розрізнити: у ромській мові (українських рома) багато запозичень з української, навіть зберігається синтаксис і лексика. Деякі з ромів починали вчити мову і говорити ромською пізніше, ніж українською. Науковець зазначає, що серед білоруських та російських ромів, українські були найдавнішими, адже встигли злитись з українським народом, традиціями та культурою і вести не кочівний, а «культурний» спосіб життя: «...коли виключити ленинградських та московських, що вже майже зовсім відірвались від циганства, українські цигани найкультурніші споміж усіх циган, що живуть на території Союзу взагалі... Факт свідчить про те, що наші цигани живуть стало раніше, ніж інші» [1, 6].

Дослідники ромської культури Закарпаття й за походженням роми Едуард Пап та Віллі Пап зазначають, що закарпатські ловарі, вже в XX столітті були осідлими і не сприймали бродячих ромів [4, 19]. Роми-ловарі славляться творчими здібностями і відомі цілими сімейними музичними династіями, такими як: родина Папів, родина Адамів, родина Горватів. У кожній ромській закарпатській сім'ї діти грають на музичних інструментах, співають чи

займаються танцями. Закарпатські роми, як зазначають дослідники (Е. Пап, В. Пап), є унікальними, адже опанували музичні інструменти та музичну грамоту самотужки, створивши в кінці XX століття професійні, конкурентоспроможні ромські музичні ансамблі.

Зосередимося на кількох історичних подіях, що сформували ромську культуру в контексті соціокультурного простору України XXI століття. Варто виокремити такі події як:

1. Російська революція 1917 року та її наслідки;
2. Друга світова війна (1939–1945), антиромська політика нацизму та Голокост;
3. Розпад СРСР.

Російська революція 1917 року суттєво змінила державний устрій в Україні та переросла в так звану громадянську війну 1918 року. Наслідком для українського та ромського народів став Голодомор в Україні 1921–1922 та 1932–1933 років. Терор голодом був лише для того, щоб знищити саму українську національну ідею, деморалізувавши інтелігенцію і зробити з селян, що вижили після голоду, покірних колгоспників. Проте перший Голодомор став лише мотивом для зміцнення української національної свідомості, осіlosti ромів на території України та об'єднання спільних зусиль українцями та всіма національними меншинами (ромами, євреями, болгарами, поляками та ін.) в Україні, давати опір радянській владі.

У той час, коли в Україні знищувався український народ та «українські» рома (роми), в радянській Росії в період 1928–1932 років виходили ромською мовою журнали «Романи», «Зоря», «Нево дром», букварі, підручники, науково-популярна і художня література. Радянська влада такими дозволами робила спроби жорсткого контролю вільних ромів. Надаючи формальні преференції руським рома, влада намагалася зробити інші соціальні групи «ловарі», «серви» тощо поза законом. Це стосувалося заборони на виявлення етнічних проявів культурної ідентифікації, що не відрізняло проблем ромів від реальних проблем народів, що входили до складу СРСР.

Голодомор 1932–1933 років був введений як інструмент знищення народного опору владі в Україні, застереженням українському радянському урядові проти намірів проводити порівняно самостійну політику. Після Голодомору українські рома з 1935 до 1945 року страждали від Геноциду. Вже в 1937 році, як підкреслює науковець В. Торопов, радянський уряд визнав ромську мову і викладання нею «...соціально шкідливим, таким, що відгороджує циганську молодь від

виховання в душі ідей соціалізму...» [8]. З того часу в СРСР не вийшла жодна книга, ні художня, ні наукова, ромською мовою. Ромські школи і класи було закрито, адже їх відвідувало мало ромських дітей.

Найпотужніша історична подія ХХ століття, що вплинула на ромів та розвиток ромської культури була Друга світова війна. Як згадує науковець М. Бессонов у своїй праці «Патріотизм циган Союзу РСР в роки Великої Вітчизняної війни», бійці груп руська рома, серви (українські роми) та крими (кримські роми) відважно захищали кордони СРСР [2, 4].

Варто зауважити, що під час війни роми не втрачали свого оптимізму та жаги до творчості і, окрім участі у бойових діях, підіймали бойовий дух військових піснями, танцями та самодіяльними фронтовими концертами. Будь-які випробування лише зміцнювали ромів та ромську культуру. Донині ромські родини зберігають фронтові світлини, військові квитки та нагороди бійців. Адже перед війною, зіткнувшись зі сталінськими репресіями, роми почали приховувати свою національність. Вони намагалися написати в документах «українець», «молдаван», «росіянин», «грек» тощо. Варто зазначити, що за переписом від 1926 до 1937 років, офіційна чисельність ромів таким чином скоротилася. Тобто така передвоєнна хитрість допомогла тисячам ромів врятуватися під час гітлерівського геноциду.

Проте, нацисти вели потужну антиромську політику. У вересні 1941 року роми стали першими жертвами Бабиного Яру. Нацистами за кілька днів було повністю знищено п'ять таборів навколо Києва. За словами історика-науковця В. Короля, у Бабиному Яру окупанти розстріляли близько 10 тисяч ромів [3]. Усього під час Другої світової війни в каральних операціях окупаційного режиму в Україні було знищено близько 19–20 тис. ромів.

Дата 2 серпня була ухвалена 23 листопада 1996 р. на конференції «Геноцид – Пам'ять – Надія» та встановлена Прокламацією Міжнародної ради пам'яті геноциду ромів. Конференція відбулася в Освенцимі, на ній були присутні лідери ромських організацій 10 країн Європи та Сполучених Штатів Америки. Міжнародний день голокосту ромів в Україні відзначається на державному рівні, відповідно до Постанови Верховної Ради України від 8 жовтня 2004 року [9].

У 2016 році на знак вшанування пам'яті про розстріляних ромів у 1941 році, встановлено монумент «Ромська Кибитка» в Національному історико-меморіальному

заповіднику «Бабин Яр». Також в Україні з 2018 року є постійно діюча експозиція «Трагедія ромського народу в Україні та Молдові». Знаходиться вона в музеї м. Дніпро «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні».

Найвпливовішою подією, що позначилась на формуванні ромської культури в контексті соціокультурного простору України ХХІ століття став розпад СРСР у 1991 році. У свої попередніх дослідженнях [5] ми зазначали, що ромські митці змогли вільно гастролювати по світу та інтегрувати свою культуру без жодних побоювань утиску їх діяльності з боку влади. Так, у 1993 році Аладаром Адамом, було створено ромський ансамбль «Романі Яг». У той же рік Ігор Крикунов створює в Києві перший в Україні ромський театр «Романс» і започатковує нову історію ромської культури в українському соціокультурному просторі. У 1995 році ромський музикант, науковець Вільмош Пап засновує джазовий колектив «Пап-джаз-квартет». У 1998 році митець засновує товариство музичної культури ромів Закарпаття «Лаутарі».

У період 2000-х років громадський діяч, музикант Аладар Адам започатковує ромський громадський рух в Україні. Композитор, скрипаль, акордеоніст та піаніст Бейла Говарт-старший у 2000 році стає головою культурного товариства угорських ромів «Унг Ромен». У 2003 році театр «Романс» (художній керівник – І. Крикунов) «За гідний внесок у розвиток багатонаціональної культури України» отримує статус державного. У червні 2019 року ромський академічний музично-драматичний театр «Романс» взяв участь у міжнародному проєкті «Захистимо пам'ять»: відкриття меморіалів ромам та євреям, загиблим під час німецької окупації 1941–1944 років.

Формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України ХХІ століття відбувалось не лише з академічних ромських колективів, але й на естраді. Одним із яскравих речників ромів в шоу-бізнесі є співак, громадський діяч Петро Чорний. Він кооперує ромські пісні із українськими національними мотивами та популяризує ромську культуру в Україні та за її межами. Такий симбіоз додає національний колорит культури ромів в контексті соціокультурного простору України ХХІ століття [5, 716-719].

Наукова новизна полягає у тому, що уперше в хронологічній послідовності досліджується взаємозв'язок та взаємовплив історичних подій ХХ століття (Російська революція 1917 року та її наслідки; Друга

світова війна (1939–1945); антиромська політика нацизму та Холокост; розпад СРСР на розвиток та формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття, визначається походження, формування, сучасний стан та вплив ромського мистецтва на розвиток української культури XXI ст.

Висновки. Таким чином, історичні події, від найдавніших до сьогодення, у тому числі, Російська революція 1917 року та її наслідки, Друга світова війна (1939–1945), антиромська політика нацизму, Холокост, розпад СРСР, мали визначальний вплив на формування ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття. Дослідженню цієї теми приділено велику увагу серед науковців, дослідників-ромознавців. Українські роми жили постійно на території сучасної держави, за час проживання інтегрували в український устрій: у ромській мові багато запозичень з української, навіть зберігається лексика і синтаксис. Перший Голодомор став мотивом для зміцнення української національної свідомості, осілості ромів на території України та об'єднання спільних зусиль українцями давати опір радянській владі. Під час Другої світової війни роми не втрачали свого оптимізму та жаги до творчості, підіймали бойовий дух військових піснями, танцями та самодіяльними фронтовими концертами. Та в каральних акціях нацистського окупаційного режиму в Україні було знищено велику кількість ромів. У середині XX століття в СРСР не вийшла жодна книга ромською мовою (ні художня, ні наукова), були закриті ромські школи. Розвиток ромської культури мав формальний характер. Після розпаду СРСР ромські митці змогли вільно гастролювати з концертами по світу та інтегрувати свою культуру, без жодних побоювань утиску своєї творчої діяльності, продовжуючи свій розвиток в соціокультурному просторі України XXI століття.

Література

1. Баранніков О. Українські цигани. Книга 2 // Київський міськліт № 232. 1931 .С. 5–6.
2. Бессонов М.В. Патриотизм цыган Союза ССР в годы Великой Отечественной войны // Патриотизм – составляющая государственной национальной политики России: теория, практика. Москва : Голден-Би. Издание Института Российской истории РАН. 2010. С. 191–209.
3. Виступ Віктора Короля у телепроекті «Шустер LIVE Головне» за 30.09.2016. URL : <http://shuster.live/shuster-live-glavnoe-za-30-09-2016/> (дата звернення: 28.04.2020).
4. Пап В., Пап Е. Музичний фольклор ромів Закарпаття. Ужгород, 2018. 154 с.

5. Рудницька О. О. Формування і розвиток ромської культури в контексті соціокультурного простору України XXI століття // Міжнародна науково-практична конференція «Topical issues of the development of modern science». Софія, Болгарія, 2020. С. 716–719.

6. Сайт Товариство ромських лорів URL : <http://www.gypsyloresociety.org/home> (дата звернення: 26.04.2020).

7. Сайт Культура и история URL : <http://www.kulturom.ru/historyandculture> (дата звернення: 26.04.2020).

8. Торопов В., Калінін В. Феномен обычного права цыган России. Иваново; Лондон, 2002–2005. URL : <http://liga-ivanovo.narod.ru/fenomen.htm> (дата звернення: 27.04.2020).

9. 2 серпня – Міжнародний день голокосту ромів // Сайт Мукачівської міської ради. URL : <https://mukachevo-rada.gov.ua/index.php/2016-02-04-22-32-11/item/2184-2-serpnia-mizhnarodnyi-den-holokostu-romiv/2184-2-serpnia-mizhnarodnyi-den-holokostu-romiv> (дата звернення 28.04.2020).

References

1. Barannikov, O. (1931). Ukrainian gypsies. Book 2. Kyivys'kyu mis'klit №232, 5-6 pp. [in Ukrainian].
2. Bessonov, M. (2010). Patriotism of the Gypsies of the USSR during the Great Patriotic War. Patriotism – a component of the state national policy of Russia: theory, practice. Moscow: Golden-Bi. Izdaniye Instituta Rossiyskoy istorii RAN, 191-209 pp. [in Russian].
3. Victor Korol's speech in the TV project «Shuster LIVE Main» on September 30, 2016. Retrieved from: <http://shuster.live/shuster-live-glavnoe-za-30-09-2016/> [in Ukrainian].
4. Pap, V., & Pap, E. (2018) Musical folklore of the Roma of Transcarpathia. Uzhhorod, 154 p. [in Ukrainian].
5. Rudnitska, O. (2020). Formation and development of Roma culture in the context of the socio-cultural space of Ukraine in the XXI century. International scientific-practical conference Topical issues of the development of modern science. Sofia, Bulgaria, 716-719 pp. [in Bulgarian].
6. Website of the Roma Lori Society. Retrieved from : <http://www.gypsyloresociety.org/home> [in UK].
7. Website Culture and History. Retrieved from : <http://www.kulturom.ru/historyandculture> [in Russian].
8. Toropov, V., & Kalinin, V. (2002–2005). The phenomenon of customary law of the Roma in Russia. Ivanovo; London. Retrieved from: <http://liga-ivanovo.narod.ru/fenomen.htm> [in Russian].
9. August 2 International Roma Holocaust Day. Website of Mukachevo City Council. Retrieved from : <https://mukachevo-rada.gov.ua/index.php/2016-02-04-22-32-11/item/2184-2-serpnia-mizhnarodnyi-den-holokostu-romiv/2184-2-serpnia-mizhnarodnyi-den-holokostu-romiv> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17.06.2020
Отримано після доопрацювання 22.07.2020
Прийнято до друку 27.07.2020*